فرهیختگان
پنجشنبه ۱۶ آذر ۱۴۰۲
شماره ۴۰۲۷
WWW.FDN.IR
FARHIKHTEGANDAILY

رئیسی و پوتین امروز درباره چه موضوعاتی حرف می‌زنند

حرکت در مسیر منافع ملی

سیدابراهیم رئیسی، رئیس جمهور کشورمان صبح پنجشنبه به دعوت رسمی ولادیمیر پوتین رئیس جمهور روسیه در راس یک هیات عالی‌رتبه سیاسی- اقتصادی راهی مسکو می‌شود. رایزنی در خصوص مسائل دوجانبه، تعاملات اقتصادی و نیز گفت‌وگو در خصوص موضوعات منطقه‌ای و بین‌المللی به‌ویژه موضوع فلسطین و تحولات غزه اصلی‌ترین موارد در دستورکار رئیس جمهور در این سفر یک روزه خواهد بود. سیدابراهیم رئیسی در سفر به مسکو با ولادیمیر پوتین، رئیس جمهور فدراسیون روسیه دیدار خواهد کرد. حضور و سخنرانی در نشست عمومی مجلس دوما، دیدار با ایرانیان مقیم روسیه و نشست هم‌اندیشی با فعالان اقتصادی روس، بخشی از برنامه‌های رئیس جمهور در این سفر دوروزه است. وزرای امور خارجه، نفت و امور اقتصادی و دارایی دکتر رئیسی را در این سفر همراهی خواهند کرد. آیت‌الله رئیسی پیش از این و در راستای رویکرد دولت سیزدهم برای افزایش حداکثری ارتباط با همسایگان و کشورهای منطقه، به تاجیکستان و ترکمنستان سفر کرده است. برای بررسی اهداف این سفر با شعیب بهمن و روح‌الله مدبر، دوتن از کارشناسان مسائل حوزه قفقاز و روسیه به گفت‌وگو پرداخته‌ایم. مشروح این گفت‌وگوها را در همین صفحه می‌خوانید.

شعیب بهمن، کارشناس مسائل روسیه در گفت‌وگو با «فرهیختگان»:

وضعیت امنیتی قفقاز پیچیده شده است

زهرا طیبی
خبرنگار گروه نقد روز

برای بررسی چرایی اهمیت سفر رئیس جمهور به مسکو و مهم‌ترین محورهای مورد بحث در این سفر با شعیب بهمن، کارشناس مسائل روسیه و مدیر موسسه مطالعات جهان معاصر به گفت‌وگو پرداخته‌ایم. مشروح این گفت‌وگو را در ادامه می‌خوانید.

■■■

سفر رئیس جمهور به روسیه از بعد روابط بین دو طرف و نیز مسائل منطقه چه مسائلی را در بر می‌گیرد و اهمیت چگونه قابل تشریح است؟

هم از جنبه روابط دو جانبه و همکاری‌هایی که دو کشور در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی با هم دارند می‌شود موارد را بررسی کرد و هم از جنبه بین‌المللی. هر دو جزء دستورکارهای دوطرف هستند و می‌شود از هر دو زاویه به آن پرداخت. یکی از جنبه‌های مهم روابط ایران و روسیه که در سال‌های اخیر با تاکید طرفین همراه بود بحث توسعه مناسبات اقتصادی بین دو کشور است. دو طرف تلاش بسیار گسترده‌ای را شروع کرده‌اند تا بتوانند روابط اقتصادی خودشان را گسترش دهند. اخیرا هم با توجه به سندی که در دیدار وزرای خارجه ایران و روسیه در سفر آقای امیر عبداللهیان به مسکو امضا شد که از آن به‌عنوان سند مقابله با تحریم‌ها یاد می‌شود، عملا دو کشور گام‌های مهمی را برداشتند برای اینکه بتوانند مبادلات و تعاملات اقتصادی خودشان را در همه حوزه‌ها افزایش دهند. این سند می‌تواند یک مبنای بسیار مناسب باشد برای همکاری در برابر تحریم‌های یکجانبه‌ای که از سوی آمریکا علیه دو کشور اعمال شده است. در گذشته مساله تحریم‌های غرب همواره یک مانع در برابر توسعه اقتصادی ایران و روسیه بود. به‌هرحال برخی از شرکت‌ها و موسسات پولی و بانکی ملاحظاتی را در این زمینه داشتند، اما الان با توجه به اینکه خود روسیه هم به‌لحاظ تحریمی به اولین کشور جهان تبدیل شده است، عملا موانع در این خصوص برداشته شده و درعین‌حال دو طرف راهکارها و راه‌حل‌های همسویی را هم دنبال می‌کنند. به‌عنوان مثال موضوع حذف دلار از مبادلات تجاری دو جانبه و چندجانبه یکی از مسائل مهم در حوزه اقتصادی دو کشور محسوب می‌شود که حائز اهمیت است. هر دو طرف تمایل دارند که در این راستا گام‌های جدی بردارند. علاوه بر این در حوزه‌هایی مثل فروش انرژی و همچنین حوزه‌های اقتصادی دیگر نیز تحت تحریم قرار گرفته‌اند، ظرفیت‌هایی برای همکاری بین دو کشور به‌وجود آمده است. بنابراین در این سفر هم یکی از محورهای اصلی مورد بحث می‌تواند موضوعات اقتصادی و نحوه توسعه مناسبات اقتصادی باشد.

در مورد مسائل منطقه‌ای ازجمله در مورد قفقاز چه نکاتی مورد توجه دو طرف خواهد بود؟

دو کشور همکاری‌های قابل توجهی را هم در حوزه اقتصاد منطقه‌ای در سال‌های گذشته انجام داده‌اند که مهم‌ترین آنها بحث تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیا است. اساسا ایران با توجه به موقعیت و جایگاهی که روسیه در این اتحادیه داشت موفق شد یک توافقنامه ترجیحی در حوزه رفع محدودیت‌های تعرفه‌ای با اتحادیه اقتصادی اوراسیا امضا کند. این امر در سه سال گذشته موجب شد بیش از ۵۰۰ قلم کالای ایرانی با نزدیک به صفر به کشورهای اوراسیایی صادر شود. الان قرار است دو طرف گام‌های جدی‌تری بردارند برای اینکه بتوانند این توافقنامه را به یک توافقنامه مهم‌تری ارتقا دهند و روابط اقتصادی بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بیش از گذشته گسترش پیدا کند و موانعی که در این خصوص وجود دارد هم برداشته شود. بنابراین در حوزه همکاری‌های اقتصادی، موضوع اقتصاد منطقه‌ای را در چهارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا داریم که قاعدتا یکی از موضوعات اقتصادی بسیار مهم در این سفر خواهد بود. در کنارش موضوعات همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در چهارچوب سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس هم بسیار مهم است. به‌هرحال روسیه نقش بسیار مهم و تعیین‌کننده‌ای در عضویت ایران در این سازوکارهای منطقه‌ای و بین‌المللی داشت و قاعدتا رایزنی‌های دو طرف در این حوزه نیز حائز اهمیت است؛ در کنار همه مسائل دو جانبه‌ای که می‌تواند مورد بحث طرفین باشد.

جنگ در غزه و جنگ در اوکراین هم دو موضع امنیتی مهمی است که طرفین علاقه‌مند به رایزنی و گفت‌وگو در مورد آنها هستند. در این باره چه مواضعی اتخاذ خواهد شد؟

به‌هرحال ایران در طول دو ماهی که جنایت‌های اسرائیل علیه مردم فلسطین شدت گرفته تلاش‌های دیپلماتیک گسترده‌ای را انجام داد تا بتواند جنگ را متوقف کند یا در روندهای میدانی و نظامی تاثیر گذاشته و از شدت حملات بکاهد. در طرف مقابل روسیه هم از روز اول جنگ، تلاش‌های گسترده‌ای انجام داد که بتواند شدت جنگ را کاهش دهد. مسکو حتی با طرح قطعنامه در شورای امنیت سازمان ملل تلاش داشت جنگ را متوقف کرده و از ادامه آن جلوگیری کند. اما به‌هرحال طرح روسیه با مخالفت کشورهای اروپایی مواجه شد. با این وجود روسیه همچنان ظرفیت‌های قابل توجهی را در سطح بین‌الملل دارد که می‌تواند از آن استفاده کند کما اینکه از این ظرفیت استفاده شده است. روسیه هم متقابلا قطعنامه یکجانبه آمریکا را در مورد غزه نپذیرفت و از تصویب آن جلوگیری کرد. آمریکایی‌ها تلاش داشتند حماس و سایر گروه‌های مقاومت را به‌عنوان جریان‌های تروریستی معرفی کنند. بنابراین موضوع غزه از موضوعات مهم منطقه‌ای بین طرفین است و در کنارش جنگ اوکراین نیز همچنان یکی از موضوعات مهم در سطح بین‌الملل است و با توجه به نوع نگاهی که ایران به این جنگ دارد و از گذشته برای ایفای نقش و میانجیگری اعلام آمادگی کرده بود، قاعدتا توقع می‌رود در مذاکرات بین دو طرف مورد توجه قرار گیرد.

بحثی وجود دارد مبنی بر اینکه تکمیل کریدور شمال جنوب متوقف شده است. این موضوع تا چه حدی قابل تایید است و در مذاکرات بین دو طرف چه مواردی از آن مورد توجه قرار می‌گیرد؟

برای تکمیل کریدور شمال- جنوب تنها بخش کوچکی از مسیر یعنی از انزلی تا آستارا باقی مانده است. روس‌ها اعلام آمادگی کرده‌اند که برای تکمیل این پروژه سرمایه‌گذاری کنند و این پروژه را با همکاری با ایران به پیش ببرند. منتهی در مورد تکمیل پروژه یک‌سری مسائل مهم وجود دارد. بخشی از مسائل پیوست‌های زیست‌محیطی دارد و این ملاحظه وجود دارد که این کریدور به محیط زیست مناطق شمالی ایران آسیب نزند. این موضوعی است که در ماه‌های اخیر در ایران مطرح شده است. موضوع بعدی بحث تملک اراضی است. باید اراضی کشاورزی زیادی از صاحبان آنها خریداری شود تا این پروژه به پیش برود که خود این می‌تواند یک پروسه خیلی سخت و دشوار باشد. در کنارش باید به مسائل سیاسی قفقاز نیز توجه شود. مثلا جمهوری آذربایجان در سال‌های گذشته نشان داده که خیلی تمایلی به فعال شدن این کریدور ندارد. کمااینکه قرارداد اولیه ساخت این قسمت از مسیر با جمهوری‌آذربایجان بسته شده بود ولی این کشور سال‌ها تعلل کرد و به قرارداد خودش با ایران پایبندی نشان نداد. بنابراین یک‌سری مباحث در داخل ایران وجود دارد که باید حل شود و یک سری مباحث منطقه‌ای هم بعد از تحولات چندسال گذشته قفقاز در مورد این موضوع به‌وجود آمده است. به نظر می‌رسد راهکار عملیاتی‌تر و بهتر برای پیشبرد این پروژه که بسیار مهم و حیاتی بوده و می‌تواند به شاهرگ ترانزیت کالا در دنیا تبدیل شود و نسبت به استفاده از مسیرهایی مثل کانال سوئز صرفه اقتصادی و زمانی به‌وجود بیاورد سرمایه‌گذاری دو طرف در دریای کاسپین است. دو کشور باید سعی کنند بنادر، زیرساخت‌ها و خطوط کشتی‌رانی خودشان در آنجا را تقویت کنند تا بدون مزاحمت و مداخله طرف‌های ثالث بتوانند به کشتی‌رانی و تبادل کالا بپردازند. ضمن آنکه در آنجا مشکلات زیست‌محیطی و موضوعات مرتبط با تملک اراضی هم وجود ندارد و می‌تواند یک مسیر خیلی بهتر و باصرفه‌تر بین ایران و روسیه باشد.

یعنی راهبرد روسیه عوض نشده است؟

نه، روس‌ها همچنان مشتاق هستند، به‌ویژه بعد از جنگ اوکراین؛ چراکه مسیرهای دسترسی روسیه به سمت غرب مسدود و محدود شد و روسیه شرکای بزرگ اقتصادی خود را از کشورهای غربی به کشورهای شرقی و آسیایی تغییر داد. روسیه بسیار علاقه‌مند و متمایل است که این پروژه به مرحله اجرا دربیاید، لذا برای سرمایه‌گذاری و انتقال تجهیزات فنی اعلام آمادگی کرده و توافقاتی هم بین دو کشور به امضا رسیده است. منتها مشکلات داخلی و منطقه‌ای استفاده از دریای کاسپین را به عنوان بهترین راه‌حل پیش‌روی ما قرار می‌دهد.

برخی معتقدند در مساله قره‌باغ علی‌اف خیلی از اقدامات را با هماهنگی پوتین انجام می‌دهد به خاطر وابستگی که به روسیه دارد؛ نظر شما در این‌باره چیست و در صورت صحت موضوع ایران باید چه موضعی در این‌باره داشته باشد؟

تحولات قفقاز تحولاتی بسیار پیچیده و چندلایه است که نه ایران و نه روسیه تنها بازیگران تعیین‌کننده در آن تحولات نیستند. در سه سال گذشته شاهد این بودیم که بازیگران دیگری هم وارد منطقه شده‌اند و دارند نقش گسترده‌ای را ایفا می‌کنند. در پشت‌صحنه انگلیسی‌ها حضور دارند و در روی صحنه هم بازیگرانی مثل ترکیه و حتی اسرائیل ایفای نقش می‌کنند. این حضور کاملا مشهود و ملموس است. بنابراین اینکه تصور کنیم تنها سیاست‌های کشوری مثل روسیه باعث شده تحولات قفقاز به این سمت و سو برود اشتباه است. اگرچه روسیه هم همواره یک بازیگر تعیین‌کننده بوده و سیاست‌هایش در مورد قفقاز تاثیرگذار است اما نمی‌شود روسیه را تنها بازیگر موثر در منطقه قلمداد کنیم.

محیط امنیتی قفقاز پیچیده‌تر از قبل شده و شرایط جدیدی در منطقه به‌وجود آمده که قاعدتا هم ایران و هم روسیه باید در محیط جدید منطقه استراتژی‌های خودشان را بازطراحی کنند. دیگر با دست‌فرمان قبل نمی‌شود وارد تحولات و مسائل قفقاز شد. بنابراین هردو کشور نیاز به تجدید نظر دارند. ایران در این زمینه یک‌سری خطوط قرمز و خط‌مشی‌های کاملا مشخص دارد که این خط‌مشی‌ها را به همه طرف‌ها از جمله طرف روس به صراحت اعلام کرده و همه طرفین می‌دانند که اگر از آن خط‌قرمزها عدولی صورت بگیرد ایران به شکل جدی ورود خواهد کرد و اجازه شکل گیری تحولات جدید را نخواهد داد. یکی از مهم‌ترین این خطوط قرمز تغییر حدود مرزی و قطع مسیرهای بین ایران و ارمنستان است.

این موضوع به صراحت به همه طرفین اعلام شده است اما با توجه شرایطی که به‌وجود آمده ضرورت دارد هم ایران و هم روسیه یک بازنگری اساسی در سیاست قفقازی خودشان داشته باشند. ایران و روسیه می‌توانند شرکای راهبردی و طبیعی در منطقه قفقاز باشند، به‌ویژه که برخی کشورها تلاش می‌کنند پای ناتو را به این منطقه باز کنند. قاعدتا در چنین شرایطی ایران و روسیه می‌توانند در یک شراکت منطقی و حساب‌شده با هم از پیشرفت راهبردهای غربی در منطقه جلوگیری کنند.

در راستای اجرایی شدن موافقتنامه جامع همکاری ۲۰ ساله ایران و روسیه در این سفر چه مواردی مورد مذاکره قرار می‌گیرد؟

قاعدتا در این دیدار هم این موافقتنامه مورد بحث قرار خواهد گرفت اما توافقنامه‌ای امضا نخواهد شد، چون همچنان دارد کار کارشناسی در مورد آن صورت می‌گیرد. احتمالا امضای این توافق به زمان دیگری موکول خواهد شد، چون هر کدام از طرفین نظرات و نکاتی دارند که هنوز به جمع‌بندی نهایی نرسیده است. ولی قاعدتا این سند نیز در دستورکار طرفین خواهد بود، چون می‌تواند یک نقشه راه و چشم‌انداز بلند مدت برای روابط ایران و روسیه تعیین کند و طرفین سایر برنامه‌هایشان را برمبنای آن چشم‌انداز تدوین کنند.

مهم‌ترین مسائل مورد بررسی در سفر رئیس‌جمهور به روسیه در گفت‌وگو با روح‌الله مدبر، کارشناس مسائل روسیه

عملکرد ترکیه عامل وضع قفقاز است

تبادلات تجاری ایران و روسیه، راهگذر شمال- جنوب و مسائل قفقاز از جمله موضوعاتی است که روح‌الله مدبر معتقد است در گفت‌وگوهای دوجانبه میان روسیه و ایران مطرح خواهد شد. با این حال وی یکی از مهم‌ترین مسائلی که در این گفت‌وگوها مورد توجه قرار خواهد گرفت را بحث تبادل نظر دوطرف درمورد تنش‌های آمریکا در جریان درگیری‌ها در غزه می‌داند. در ادامه مشروح گفت‌وگوی ما با روح‌الله مدبر، کارشناس مسائل روسیه را می‌خوانید.

■■■

تعاملات ایران و روسیه در بریکس و تراز تجاری دو کشور

روح‌الله مدبر، کارشناس مسائل روسیه از موضوعات مهمی که احتمالا در این سفر مورد بررسی قرار خواهد گرفت، گفت و یکی از مسائل را همکاری ایران و روسیه در بحث بریکس دانست و توضیح داد: «یک بعد این است که در سال ۲۰۲۴ ریاست بریکس برعهده فدراسیون روسیه خواهد بود. روسیه یک برنامه جدی اقتصادی و یک سند همکاری اقتصادی با اعضای بریکس تنظیم و حتی آقای مانتروف را مسئول کرده که پیگیر جمع‌آوری دستاوردها باشد، «کازان» هم مرکزیت برگزاری اجلاس بریکس ۲۰۲۴ است. قطعا یکی از محورهای گفت‌وگو، بحث همگرایی و همکاری ایران و روسیه است؛ چراکه این محور حتی در گفت‌وگوی روز گذشته پوتین با حاکم امارات متحده عربی و عربستان هم در دستورکار قرار داشته است. در حوزه تبادلات تجاری نتوانستیم به برنامه‌ای که اعلام کرده بودیم، برسیم و زیرساخت‌های ما هم در این حوزه مشکل دارد. روس‌ها همواره پیگیر این هستند که چرا تراز تجاری ایران و مسکو به مسیر مورد انتظار نمی‌رسد، این هم یکی از موارد گفت‌وگو است. می‌دانید که همکاری ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا درحال افزایش است، اما وقتی این زیرساخت در کشور آماده نمی‌شود و ظرفیت بندری ما آن ظرفیت مناسب را ندارد، نتیجه مطلوب حاصل نمی‌شود. روز گذشته یکی از کشتی‌های ایران که برای دریای کاسپین سفارش داده بود، تحویل ناوگان دریایی ایران شد اما این زیرساخت باید در ایران فراهم شود که این موضوع یکی از محورهای گفت‌وگوست.»

کریدور نیمه‌کاره شمال- جنوب یکی از محورهای گفت‌وگوی ایران و روسیه

تکمیل راهگذر شمال- جنوب یکی دیگر از موضوعاتی خواهد بود که به‌گفته مدبر در این گفت‌وگوها مورد اشاره قرار خواهد گرفت. این کارشناس مسائل روسیه در این باره، گفت: «روس‌ها در بحث راهگذر شمال- جنوب با ما همکاری می‌کنند. قرار شد قطعه معطل‌مانده راهگذر با سرمایه‌گذاری روس‌ها تکمیل شود، الان هم شرکت‌های تجاری روسیه در ایران حضور دارند و اقدامات مربوط به سیستم ریل‌گذاری راهگذر را انجام می‌دهند. اگر این قطعه تکمیل شود، مساله یک قطعه مفقوده راهگذر حل می‌شود. از آنجاکه روسیه به عبور راهگذر از ایران معتقد است، عملیاتی شدن آن و با توجه به اینکه امارات و عربستان با مقاصد تجاری، به یک مسیر تجاری معتقدند، می‌تواند این حلقه را به هم متصل کند و روسیه می‌تواند برای تعمیق روابط تهران، ابوظبی و ریاض نقش واسط را ایفا کند، چون منافع اقتصادی روسیه در این است که در خلیج‌فارس مباحث و تنش‌ها کاهش پیدا کند و قدرت‌های خارجی آمریکا و انگلیس در افزایش تنش‌ها نقشی نداشته باشند، قطعا یکی از محورهای گفت‌وگو پوتین با مقامات عربستان و امارات همگرایی و همکاری با تهران خواهد بود.»

تنش‌آفرینی آمریکا در درگیری‌های غزه؛ محور مهم گفت‌وگوهای مسکو و تهران

توافق ۲۰ سال میان ایران و روسیه و موضوعات امنیتی ازجمله مواردی خواهد بود که در جریان این دیدار مورد اشاره قرار خواهد گرفت. امری که مدبر گفت‌وگو درباره آن را این‌طور بیان کرد: «ما یک توافقنامه جامع همکاری‌های ایران و روسیه داریم که این توافقنامه باید ۲۰ ساله باشد. این موضوع چندبار بین دستگاه‌های دو کشور تبادل شده است و الان در آخرین گام عملیاتی آن قرار دارد. یکی از گفت‌وگوها در این باره خواهد بود که زمان امضای توافقنامه به کجا خواهد رسید. این توافق قرار بود در سفر قبلی مشخص شود که زیرساختش آماده نشد و مجدد در این باره بحث و گفت‌وگو خواهد شد. اما مهم‌ترین نکته‌ای که در بحث گفت‌وگوی روسای جمهور ایران و روسیه مطرح است، بحث تنش‌آفرینی‌های جدید آمریکا در منطقه حول محور فلسطین خواهد بود که موضوع بسیارمهمی است و تلاش می‌شود دایره درگیری‌ها گسترده‌تر نشود و بحران فلسطین به‌سمتی برود که این بحران رفع شود. علاوه‌بر این تنش‌های دریایی منطقه‌ای هم درحال گسترده‌تر شدن است و این به نفع نظام بین‌الملل نیست اما تحریک‌کننده آن طرف آمریکایی و رژیم صهیونیستی است. یکی از محورهای اصلی همین بحث‌های امنیتی خواهد بود که در غرب‌آسیا درحال رخ دادن است، چون ملاقات‌های متعدد قبلی هم بین ایران و روسیه در این زمینه صورت گرفته و روسیه معتقد است آمریکایی‌ها در تنش‌های امروز نقش دارد، ایران هم مدت‌ها روی آن بحث داشته است. علاوه‌براین گفت‌وگوهایی برای مقابله با تهدیدها در سوریه نیز صورت خواهد گرفت. آمریکا فضا را به سمتی می‌برد که سطح درگیری را علیه دولت مرکزی بیشتر کند، قبلا هم نگاه تهران و مسکو این بوده و هست که هیچ نیروی آمریکایی نباید در سوریه حضور داشته باشد و بخش‌هایی را که آمریکا تصرف کرده باید خالی کند. لذا یکی از محورهای گفت‌وگو پیرامون جلوگیری از افزایش فتنه آمریکا در منطقه غرب آسیا و گسترده‌تر شدن این فتنه به لبنان و سایر بخش‌ها و مباحثی خواهد بود که در یمن رخ می‌دهد و این موضوعات از مباحث امنیتی بین روسای جمهور دو کشور خواهد بود.» تحولات قفقاز و ابتکارات کشورهای این منطقه برای اختلاف از دیگر محورهایی است که مدبر معتقد است در گفت‌وگوی دوجانبه ایران و روسیه مطرح خواهد شد. وی توضیح می‌دهد: «تحولات قفقاز جنوبی به سطحی رسیده که بعد از نشست ۳+۳ که در تهران برگزار شد، یکی از طرف‌ها مجدد، زیر تعهدی می‌زند که قرار بود انجام بدهد. همگرایی ایران و روسیه در بحث قفقاز جنوبی و متعادل کردن رفتار ارمنستان و آذربایجان برای جلوگیری از ورود هر نیروی بیگانه، به بهانه‌های متعدد به منطقه قفقاز ازجمله موضوعات مورد توجه دو کشور بوده است و این منطقه باید با همان مدلی پیش‌برود که خودمان طرح کردیم. این هم یکی از محورهای گفت‌وگو خواهد بود. ما مدت‌هاست، گفته‌ایم که تهران و مسکو باید مدلی ارائه کنند که ترکیه هم در آن باشد. اما در این مدل زیاده‌خواهی ترکیه و زیربازی زدن آذربایجان مسائل مهمی هستند که باید به آنها توجه شود تا فضا به‌سمتی نروند که همزمان با تحولاتی که در فلسطین رخ می‌دهد، ما شاهد بحرانی در منطقه قفقاز جنوبی نباشیم.»